

50. Телеграммы наших корреспондентов // Голос Москвы. – 16 апреля 1909 г.
51. Выдача вдове О. Я. Пергамента страховой премии // Петербургский листок. – 13 июня 1909 г.

Аннотация

Проанализированы особенности формирования мировоззрения и становления общественно-политических взглядов О.Я. Пергамента (1868 – 1909). Рассмотрены его место и роль в общественно-политической жизни Российской империи в начале XX в. Охарактеризованы особенности и формы социальной и политической активности О. Пергамента на региональном уровне.

Ключевые слова: адвокат, Конституционно-демократическая партия, Государственная дума, Российская империя, законопроект.

Annotation

The analysis peculiarities the forming of ideology and the formation of social-political views of Y.Ya. Perhament (1868–1909). Deals the place and role of Y.Ya. Perhament in social-political life in Russian Empire in the early twentieth century. The features of themes and forms of social and political activity of Y. Perhament at the regional level.

Key words: lawyer, The Constitutional Democratic Party, the State Duma, Russian Empire, bill.

УДК 821.161.2.09 (477)

Євгеній Маковей
(Київ)

ПАНТЕЛЕЙМОН КУЛІШ ПРО РОЛЬ ЦЕРКВИ У РОЗВИТКУ СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДІВ

Проаналізовані погляди П. Куліша на роль церкви в історії польського та українського народів. З'ясовано, що український історик неоднозначно оцінював роль католицької церкви в історії польського народу та неодноразово критикував православне духовенство, вказуючи на допущені ним хиби, не увагу до інтересів простого народу.

Ключові слова: Пантелеймон Куліш, слов'янознавство, слов'янські народи, католицька церква, православне духовенство, роль церкви.

Розвиток слов'янських культур у першій половині XIX ст. ознаменований відродженням не лише національних мов і літератур, але пошуків наукового інтересу до вивчення й осмислення історії слов'янських народів, чинників розвитку їхньої духовності. Слов'янознавство та єдність слов'янського світу – це був своєрідний науковий та інтелектуальний тренд. Серед тих, хто досліджував чинники національного відродження у слов'янському світу був і Пантелеймон Куліш, який з-поміж інших факторів націєтворення польського і «руського» (українського) народів* значне місце відвів релігії та церкві.

Актуальність даного дослідження полягає у тому, що до аналізу поглядів П. Куліша на роль католицької та православної церков у розвитку слов'янських народів (зокрема поляків та українців) у вітчизняній діаспорній історіографії практично не звертали. Водночас цей фрагмент історичних поглядів і тверджень українського історика становить значну інтелектуальну цінність, дозволяє глибше осягнути сутність польської та української політичної культури, світоглядні орієнтири двох народів, пояснити деякі складні моменти у їхніх відносинах протягом XVI – XVII ст.

Історіографічні напрацювання в області кулішезнавства досить масивні та водночас різнопланові. У дорадянський період дослідників у переважній більшості цікавили біографічні аспекти з життя П. Куліша (Б. Грінченка [1], Д. Дорошенка [2], О. Маковей [3], В. Шенрока [4]), до аналізу поглядів українського історика тодішні дослідники звертались поверхнево, хоча однозначно визнавали його високий професіоналізм як історіософа. У радянський період розвитку історичної науки ідеї Пантелеймона Куліша таврувалися як «буржуазно-ліберальні», а постать мислителя протиставлялися його сучаснику «революційному демократу» Т. Шевченку. У такій ситуації ні об'єктивної біографії, ні, тим більше, повноцінного дослідження по інтелектуальній спадщині П. Куліша було неможливо. Після 1991 р., коли історична наука звільнилася від радянських ідеологічних обмежень, постать Пантелеймона Олександровича стала надзвичайно цікавою для наукового аналізу як істориків, літературознавців, так і широкого спектру дослідників

* Пантелеймон Куліш у ряді своїх праць уживає словосполучення «руський народ» у значенні український народ.

гуманітарного профілю. Варто назвати роботи таких сучасних дослідників як П. Гончарук [5], О. Кравченко [6], Є. Нахлік [7], Л. Похла [8], Я. Федорук [9], О. Ясь [10]. Найбільш предметно історіософські погляди Пантелеймона Куліша розглядали Л. Похла [8], яку цікавили перша за все погляди мислителя на загальний історичний процес розвитку українського народу, та О. Ясь [10], предметом розгляду якого стали дослідницький інструментарій Пантелеймона Олександровича та еволюція його поглядів на козацтво. Отже, дослідження поглядів Пантелеймона Куліша на роль церковних організацій у розвитку слов'янських народів, формування їхніх ментальних і світоглядних рис залишається перспективним полем досліджень.

Мета статті полягає у спробі виокремити з різноманітних історичних, публіцистичних праць П. Куліша його оригінальні погляди на роль католицької церкви у розвитку польського народу та культури, побудову його відносин з сусідами; подати деякі оціночні судження щодо православного духовенства, Берестейської унії та інших аспектів історії православної та католицької церков.

Джерельну базу нашої студії склали історичні праці П. Куліша «Полякам об украинцах: Ответ на безимянное письмо» («Основа», 1862 р.) [11], «Древняя Русь в Царстве Польском» (1866 р.) [12], «О востановлении древних прав греко-униатской церкви» (1866 р.) [13], тритомник «Отпадение Малороссии от Польши (1340 – 1654)» (1889 р.) [14, 15, 16], ряд публіцистичних і науково-популярних статей: «Дві мови: книжня і народня» [17], «Нарис історії словесності русько-української» [18], «Обзор украинской словесности» [19], та численні джерельні матеріали, що знаходяться в Інституті рукописів НБУ імені В. Вернадського [20].

У своїх працях «Дві мови: книжня і народня» [17], «Нарисі історії словесності русько-української» [18] П. Куліш висловлює певну тугу за давньослов'янським часам, коли слов'янські племена були об'єднані спільною язичницькою вірою, яка цілком була продукована слов'янським етносом. За переконанням українського історика, язичницька віра була виявом протонародної слов'янської культури, а от християнство було штучно «накинута» суспільною верхівкою з політичних мотивів та до певної міри руйнувало слов'янську ідентичність [17, с. 12 – 13; 18, с. 32 – 34]. Зокрема, монотеїстична релігія вплинула на конструювання слов'янських мов, їхню абетку, фонетику: «Як на польську живу мову насіла була церковна латина, вважавши її за варварське просторікування, так живу мову українську опанувала церковна болгарщина і не пустила її, без своєї приправи, ні до церков, ні до писарень» [18, с. 32]. Так, відповідно до аргументів і поглядів П. Куліша коріння української мови сягало дохристиянських часів. Оригінальність та самобутність української мови була збережена під час перебування українських земель у складі ВКЛ, Речі Посполитої та Московської держави. На відміну від російської, українська народна мова уникла штучних конструкцій та запозичень. Польська мова у трактуванні П. Куліша теж довгий час не мала можливості на автентичний розвиток через вплив католицької церкви та латини, проте поступово, починаючи з XVI ст., вона звільнилася з-під латинського впливу та стала на шлях самобутнього розвитку. Російська ж мова, відповідно до тексту кулішевої статті «Дві мови: книжня і народня», взагалі штучно сконструйована: староукраїнська і болгарська основа, приправлена польщицзною, штучними конструкціями церковників та книжників: «Історія нашого слова юного руського, чи (як навпослі його названо) українського, сягає в старовину глибше нашої пам'яті літописної. ... Письменство болгарське прийшло в наш край з попами-християнами, котрі силкувались вигнати з простого миру старосвітські химери про слов'янських богів: тим і не сквернили своїх писаній споминками про їх чарівничі звичаї і про їх пісні, котрі вважали вони, по своєму вікові, скверною перед Господом. <...> Поляки ж вибились помалу-малу із-під мови латинської і почали вчитись у школах, судити й писати по-польськи, а русини, вважаючи письменну свою мову за якусь поважнішу од простої і всякому розумну, занедбали в київських і всяких інших школах співучу мову народну. ... І довго, довго російська словесність, по розуму й толку письменного люду, здавалась усякому, хто її відав, рідною <...>. А вона, ота словесність, колись монастирська болгарська, підправлена трошки, ніби нехотя, українським словом, потім академічна, помазана польщицзною, а далі пересаджена до столиць і московською мовою круто замішана – пише собі та й пише, друкує та й друкує, радить та й радить, учить та й учить, судить та й судить...» [17, с. 12 – 17].

За переконанням українського історика, християнська віра також руйнувала давні устої слов'янського суспільства: правову рівність, відсутність розділу між вищими та нижчими соціальними верствами, життя єдиною спільною громадою; формувала у слов'ян «кастоване суспільство», віддаляла князівську верхівку, бояр та дружинників від простого народу

[18, с. 125]. П. Куліш, звичайно, ж відмічав, що християнізація привнесла слов'янським народам просвіту, розвиток фундаментальних наукових знань, але останні були доступні лише соціальній верхівці: «На пай простолюддя українського перепадало мало науки від чужоземного духовенства. Се духовенство притягло на Русь не убогими апостолами християнства: закликали його загребуші варяги до підмоги своєму пануванню і поступились йому немалою часткою данини, що збирали з городів, торгів, сіл і княжих судів по Україні. На початку довелось князям ставити попів болгарських на приходи силоміць, викорінювати стару віру слов'янську оружною силою, а попи шукали ласки тільки в людей могучих і мало дбали про прихильність простого народу. <...> Справді не про народню просвіту заводжено спочатку школи коло церков, не сягала простолюддя усна наука попівська, не була йому розумна церковна відправа, незнані йому були писання чернечі [18, с. 126]».

Отже, слідуючи сентенції Пантелеймона Куліша, християнство спочатку виступило денационалізуючим фактором, католицька і православна церкви поділи слов'янський світ на дві групи, у середині яких під впливом церкви та інших історичних чинників (зовнішній ворог, сусіди, геополітичні умови, правителі, культурні діячі) відбувалося подальше наростання відмінностей уже між окремими народами. Кожна церква тримала контроль над віруючими своїми методами, мала властиві лише тільки їй особливості.

Переходячи до оцінки П. Кулішем ролі католицької церкви у польській історії, потрібно зазначити, що мислитель приділив вивченню її діяльності значну увагу. З поміж усіх чинників польського націотворення, найбільше Пантелеймон Олександрович акцентує свою увагу на релігійних факторах.

На думку П. Куліша, католицька церква шляхом релігійної консолідації народу, прагнула закріпити домінування багатих станів та на перших порах сприяла вибудовуванню польської ідентичності, закріпленню за народом назви – «поляки». «Папа, строитель Польши из руських развалин» – досить різка, але у той же час досить послідовно доведена П. Кулішем теза. На думку українського історика у пізньому середньовіччі консолідація польського народу здебільшого йшла не на національному, а на релігійному ґрунті [14, с. 36].

Мислитель стверджував, що у часи коли йшло активне закріплення назви поляк, або створювалося «тіло Польської держави» український народ носив ім'я або самоназву – «руський народ» [14, с. 142]. Разом із цим православна церква не ставила перед собою завдань по етнічній консолідації народів, вона вдовольнялася прихильністю до неї вищих станів, розвитком власного матеріального благополуччя [16, с. 58].

Серед основних і визначальних якостей католицької церкви П. Куліш називав її агресивну політику по завоюванню нового простору, нових прихожан, збільшення своєї пастви. Для розширення свого впливу католицька церква використовували різні механізми: від збройної експансії до культурного впливу та підкупу еліти. Серед цих механізмів найбільш дієвим, на думку українського історика, була діяльність ордену єзуїтів. Причини того, що польська культура і католицизм взяли гору у Великому князівстві Литовському, яке до того запозичило руську культуру, П. Куліш пояснює агресивним ідеологічним наступом католиків. В орбіту останньої різними привілеями та благами правителі намагалися втягнути найбільш «талановитих синів сусідніх народів» [17, с. 9]. На думку українського історика, це пояснювало причини певного занепаду в українській культурі, оскільки в римській церкві служили кращі інтелектуали, а в руській (православній) церкві залишалися тільки ті, що не привабили або випали з поля зору католицьких ієрархів. На відміну від католицизму православна церква не нав'язувала свою догматику і не «кріпко її боронила», а католики постійно наголошували, що вони «старші брати» та культивували свою обраність, вищість [17, с. 228 – 230]. Остання якісна риса католицької церкви, на думку П. Куліша, призвела до послаблення польської державності, псувала відносини між польським та українським народами: «История Польши и Южной Руси, или Украины обеих сторон Днепра, с XVI по XIX век похожа на судьбу двух братьев, из которых старший хотел заставить меньшого на себя работать, – от этого вспыхнула между ними непримиримая вражда, старший не хотел дать меньшому прав равенства, меньшой не хотел подчиниться старшему до покорности слуги, и кончилось тем, что они взаимно друг друга разорили, обессилили, довели до последнего упадка. Участи этих двух наций сходны не в одном внешнем отношении. Конец их отдельной, хотя уже давно не самостоятельной, жизни в исходе XVIII столетия был временем упадка как польской, так и украинской народности» [19, с. 32].

Фанатичність віри та повний послух католицькій церкві, крайню нетерпимість до інших віросповідань, П. Куліш вважав одними з найбільш негативних рис польського народу: «Поляків

дуже фанатизують ксьондзи і єзуїти, вони несуть розбрат між польським і руським народами і цим сприяли послабленню держави» [11, с. 101]. Пантелеймон Олександрович зазначав, що влада та правлячі кола Речі Посполитої не змогли зрозуміти необхідність хоч якоїсь релігійної толерантності. Вони здійснювали державну політику у духовній сфері за принципом: «Нехай краще згине сама Польща, ніж чимось поступитися грекам чи латинським недоїдникам (греко-католикам)» [11, с. 104].

Український вчений також послідовно доводив, що Польща та її народ мали постійну підтримку західноєвропейського католицького світу. Польщу підтримували і на початках її християнізації, бо це був своєрідний майданчик проникнення католицького впливу на православний схід, і у період XVI – XVII ст. Під час Реформації Річ Посполиту всіляко підтримував Папа Римський та європейські країни, де домінуючою (державною) залишилася католицька конфесія. Польський народ та еліта за релігійними і культурними ознаками були приналежні до західного католицького світу, їх можна було залучати до боротьби проти протестантських країн, сприяти поверненню деяких з них до католицького лона. Папство із задоволенням йшло на сприяння польським правителям у військовій та культурній експансії щодо руського народу, адже це було розширення сфери впливу католицької церкви [15, с. 20 – 24].

Пантелеймон Куліш також наголошував на принципових відмінностях в організації католицької та православної церков, що напряду впливало на їх становище у слов'янському світі. Так, католицька церква повністю відкидала втручання світських осіб у її справи, була активним політичним гравцем в державі, безпосередньо впливала на політичний курс правлячих органів. Православна ж церква була повністю залежною від світської влади, благополуччя та сила православної церкви залежали від могутності держави: «Стояла римська Церква на тому, щоб світові люде не втручались у її розпорядки, а в Церкві руській не робилось нічого без волі світової громади. Була римська Церква *status in status* (державна в державі) серед Речі Посполитої Польської і мала свого коронованого владика папу римського; руська ж Церква після татарщини стала інститутом громадським; її владика (митрополит з архієреями) були в очу мирян – громадські мужі. Давали вони тільки сан духовний руським попам, на приходи ж приймала їх громада, або сама собою, де не було дідишнього патронату, або ж за порадою патрона дідича. Патріарх цареградський був найстарший суддя в духовних справах і благословляв на єпископство тільки тих, кого світові люди собі влюблять; панування ж над руською Церквою українською не мав жодного» [18, с. 128].

Окремо вартувало б виділити рецепції П. Куліша на укладення Берестейської церковної унії 1596 р. Цій проблемі український історик присвятив окрему статтю під назвою «О восстановлении древних прав греко-униатской церкви», яка вперше була надрукована у «Холмском греко-униатском месяцеслове» 1866 р. [13]. П. Куліш був переконаний, що укладення церковної унії було в інтересах насамперед католицької церкви, адже від православного світу фактично було відірвано значну частину Західної і Південної Русі, яка до того була категорично проти латинських обрядів [13, с. 57]. Плани щодо укладення церковної унії розроблялися у середовищі можновладців Речі Посполитій досить тривалий час, фактично з правління Казимира III (XIV ст.), і передбачали навернення у католицизм соціальних верхів, підкуп вищого православного духовенства: «На підмогу латинцям прийшли єзуїти. Направили вони свою політику спершу на панів руських. Своїми школами і іншими забігами поперевертали багацько руських патронів у латинство. У панських дітей латинське їство стало модою, ознакою високої просвіти, а разом з тим було воно єдиною дорогою до гонорів і маєтків, що здобували пани з королівської ласки. Зостались при своїй вірі або такі магнати, що не дбали про королівську ласку, або дрібна шляхта, що не поривала очей на здобич людей можних; та зостались міщане, козаки і поспільство [13, с. 58]». Укладення Берестейської церковної унії український історик розцінив як факт зради руською елітою свого народу. У той же час цей акт вплинув на певне згуртування довкола захисту своєї віри середніх та нижчих верств тодішнього суспільства (православна шляхта та духовенство, козаки та посполиті селяни) [16, с. 130].

У публіцистичному памфлеті «Крашанка русинам і полякам на Великдень» (1882 р.) серед факторів, що призвели до польсько-української незгоди у різні історичні періоди, була безрозсудність як католицького, так і православного духовенства. Священники, не замислюючись про можливі наслідки та дбаючи тільки про «забезпечення собі хлібів», виголошували антипольські чи антиукраїнські проповіді, благословляли та заохочували насильство, збройну боротьбу [21].

Пантелеймон Куліш був віруючою людиною, але деякі аспекти у діяльності тодішньої

російської православної церкви його не влаштовували. У листі до О. Протасова український історик писав про серйозні проблеми в православній церкві, які заважають укріпленню християнської віри та моралі у середовищі українського і російського народів. Зокрема, П. Куліш вказував на малоосвіченість та нетактовність православного духовенства, ворожнечу між духовними особами в середині церковної організації, слабкість змісту богословських праць, незрозумілість мови церковного богослужіння для простого народу. Загалом, автор листа констатував, що простий люд не розуміє істинної християнської віри і відвідує церкву формально, бо так прийнято. Цим Пантелеймон Олександрович наголошував на тому, що така ситуація вже була в історії православної церкви і вона призвела до фактичного її поглинання католицькою. На думку мислителя Римська церква краще організована, а духовенство більш моральне і фахово підготовлене для роботи з мирянами [20, арк. 12 – 14]. Пантелеймон Куліш прагнув аби православна церква по аналогії з католицькою також стала консолідуючим інструментом, що творить гомогенну націю. Вважаємо, що такими поглядами керувався Пантелеймон Куліш беручись до титанічної роботи по перекладу Святого Письма українською мовою, виступаючи за виголошення церковних проповідей українською мовою.

Таким чином, український вчений Пантелеймон Куліш одним із факторів політичного та культурного розвитку слов'янських народів справедливо виділив вплив католицької та православної церков на тогочасне суспільство. В оцінці впливу католицької церкви на розвиток польського народу мислитель вказував на те, що з однієї сторони католицьке духовенство сприяло національній консолідації народу, його інтеграції до західноєвропейської культурної і політичної спільноти, а з іншої – фанатизм католицького духовенства та єзуїтів сприяли поширенню національно-релігійної нетерпимості в державі, яка призвела до послаблення Речі Посполитої, виникнення численних політичних катаклізмів. Серед характеристик православного духовенства і церкви П. Куліш виділив їхню залежність від світської влади, відсутність агресивної позиції щодо інших християнських конфесій, поступливість і, до певної міри, безпринципність церковної еліти у відстоюванні інтересів своїх мирян. За твердженнями мислителя середні та нижчі верстви українського суспільства були міцними носіями православної віри, боролися за її збереження, а от деякі вищі церковні ієрархи готові були відступити від своєї віри та піти на компроміс з католицькою церквою.

Джерела та література:

1. Гринченко Б. Д. П. А. Кулишъ. Біографіческой очеркъ / Б.Д. Гринченко // Приложение к выпуску 1-му «Земскаго Сборника» Черниговской губ. за 1899 г. – Черниговъ: Типографія Губернскаго земства, 1899. – 28 с.
2. Дорошенко Д. П. О. Куліш / Д. Дорошенко. – К. [Б.в.], Ляйпціг, 1923. – 207 с.
3. Маковой О. Панько Олелькович Куліш: огляд його діяльності / О. Маковой. – Львів: [б.в.], 1900. – 169 с.
4. Шенрок В. И. П. А. Кулиш : Биогр. очерк / В.И. Шенрок. – Киев : тип. Ун-та св. Владимира А.О. Н. Т. Корчак-Новицкого, 1901. – 255 с.
5. Гончарук П. С. Суспільно-політичні та історичні погляди П.О.Куліша : до 110 річниці його світлої пам'яті (1819 – 1897) / П. С. Гончарук – К., 2006. – 264 с.
6. Кравченко О. О. Пантелеймон Куліш. Життя, віддане просвітництву: монографія / О.О. Кравченко. – Умань, 2009. – 342 с.
7. Нахлік Є. К. Пантелеймон Куліш: Особистість, письменник, мислитель: Наукова монографія: У 2 т. / Є. К. Нахлік // НАН України. Львівське відділення Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка; Міжнародний фонд Пантелеймона Куліша. – Т. 1. – К., 2007. – 463 с.
8. Похила Л. С. Історичні погляди П.Куліша: Дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Л.С. Похила. – Одеса, 1998. – 190 с.
9. Федорук Я. О. Авторський список другого видання «Истории Воссоединения Руси» / Я. О. Федорук // Молода нація: Альманах. – 01/2004. – № (30): Пантелеймон Куліш (1819 – 1897). – С. 93 – 98.
10. Ясь О. В. Історичні погляди Пантелеймона Куліша в світлі інтелектуальних метаморфоз 1870 – 1880-х років / О. В. Ясь // Історіографічні дослідження в Україні. – К.: Інститут історії України НАН України, 2007. – № 17.
11. Кулиш П. А. Полякам об украинцах / П. А. Кулиш // Основа. – СПб., 1862. – № 2. – С. 67 – 86.
12. Кулиш П. А. Древняя Русь в царстве Польском / П. А. Кулиш // Молода нація: Альманах. – 01/2004. – N1(30): Пантелеймон Куліш (1819 – 1897). – С. 47 – 58.
13. Кулиш П. А. О восстановлении древних прав греко-униатской церкви / П. А. Кулиш // Молода нація: Альманах. – 01/2004. – № (30): Пантелеймон Куліш (1819 – 1897). – С. 59 – 62.
14. Кулиш П. А. Отпадение Малороссии от Польши: 1340 – 1654 гг. / П. А. Кулиш. – Том 1. – М.: Университет. тип., 1888. – 281 с.

15. Кулиш П. А. Отпадение Малороссии от Польши / П. А. Кулиш. – Том 2. – М.: Университет. тип., 1888. – 399 с.
16. Кулиш П. А. Отпадение Малороссии от Польши / П. А. Кулиш. – Том 3. – М.: Университет. тип., 1889. – 415 с.
17. Куліш П. О. Дві мові: книжня і народня / П.О. Куліш // Пантелеймон Куліш: письменник, філософ, громадянин. До 190-річчя від дня народження П.О. Куліша. – К., 2009. – С. 12 – 23.
18. Куліш П. О. Нарис історії словесності русько-української. Погляд на занедбання народної мови / О. П. Куліш // Пантелеймон Куліш: письменник, філософ, громадянин. До 190-річчя від дня народження П.О. Куліша. – К., 2009. – С. 125 – 135.
19. Куліш П. О. Обзор украинской словесности / О. П. Куліш // Пантелеймон Куліш: письменник, філософ, громадянин. До 190-річчя від дня народження П. О. Куліша. – К., 2009. – С. 32 – 101.
20. Інститут рукописів Національної бібліотеки України імені В. Вернадського, Ф. 338. – № 22.
21. Куліш П. О. Крашанка русинам і полякам на Великдень 1882 року / О. П. Куліш // Пантелеймон Куліш: письменник, філософ, громадянин. До 190-річчя від дня народження П. О. Куліша. – К., 2009. – С. 163 – 182.

Аннотація

Проанализированы взгляды П. Кулиша на роль церкви в истории польского и украинского народов. Выяснено, что украинский историк неоднозначно оценивал роль католической церкви в истории польского народа и неоднократно критиковал православное духовенство, указывая на допущенные им недостатки, невнимание к интересам простого народа.

Ключевые слова: Пантелеймон Кулиш, славяноведение, славянские народы, католическая церковь, православное духовенство, роль церкви.

Annotation

Analyzed views P. Kulish for the role of the church in the development of the Polish and Ukrainian peoples were analyzes. It was found that the Ukrainian historian ambivalent about the role of the Catholic Church in the history of the Polish people and has repeatedly criticized the Orthodox clergy, indicating admitted their shortcomings, lack of attention to the interests of the common people.

Key words: Panteleimon Kulish, Slavonic, Slavic peoples, the Catholic Church, the Orthodox clergy, the role of the church.

УДК: 336.114.930.2(470+571)''18''

**Наталя Пасічник
(Кіровоград)**

**АКТОВІ ПРОМОВИ ВИКЛАДАЧІВ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИХ ДИСЦИПЛІН
ХАРКІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ ХІХ СТ. ЯК ФОРМА НАУКОВО-
ПРОСВІТНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Аналізуються урочисті промови викладачів Харківського університету, які були оприлюднені в процесі проведення урочистих актів у першій третині ХІХ ст.

Ключові слова: актові промови, фінанси, фінансова наука, політична економія, камеральні науки, фізіократи.

На початку ХІХ ст. університетська освіта Російської імперії переживала період реформування. З відкриттям Харківського університету в українських губерніях Російської імперії започатковується вища юридична освіта, у межах якої відбувається розвиток політичної економії та поступове виокремлення і становлення фінансів та фінансового права як самостійної сфери наукових досліджень й університетських навчальних дисциплін. За Статутом 1804 р., який був загальним для всіх університетів імперії, університет являв собою «высшее ученое сословие, для преподавания наук учрежденное. В нем приуготовляется юношество для вступления в различные звания Государственной службы» [1]. Іншими словами, це було учене об'єднання, яке мало два рівнозначні напрями діяльності: викладацьку і науково-дослідну. Актуальним є осмислення накопиченого історичного вітчизняного досвіду організації науково-дослідної роботи у вищих навчальних закладах, аналіз її різноманітних форм та змістовне фахове наповнення у різні періоди соціально-економічного розвитку суспільства.

Важливим напрямком наукової діяльності викладачів Харківського університету були актові промови, які читалися професорами університету в урочисті для даного навчального закладу дні – 17 січня (річниця відкриття університету) і 30 серпня (день тезоіменитства Олександра І, який вважався засновником університету). Відомий дослідник історії Харківського університету Д. І. Багалій відзначав, що автори урочистих промов надавали їм важливого значення, оскільки це